

Установа адукацыі
“Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў”

ЗАЦВЯРДЖАЮ

Першы прарэктар

УА “Беларускі дзяржаўны
ўніверсітэт культуры і мастацтваў”

_____ Ю.П.Бондар

“___” _____ 2010 г.

Рэгістрацыйны № ВД _____ / вуч.

СУЧАСНАЯ БЕЛАРУСКАЯ МОВА

Вучэбная праграма

*на спецыяльнасці 1-23 01 10 Літаратурная работа (на напрамках)
напрамку спецыяльнасці 1-23 01 10-01 Літаратурная работа (творчасць)
спецыялізацыі 1-23 01 10-01 03 Драматургія*

Мінск 2010

Складальнік

А.М.Пісарэнка, дацэнт кафедры беларускай філалогіі і сусветнай літаратуры Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў, кандыдат філалагічных навук, дацэнт

Рэцэнзенты:

І.М.Саматыя, дацэнт кафедры рыторыкі і методыкі выкладання мовы і літаратуры Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, кандыдат педагагічных навук, дацэнт;

Г.К.Семянькова, дацэнт кафедры беларускага мовазнаўства Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П.Машэрава, кандыдат філалагічных навук, дацэнт

Рэкамендавана да зацвярджэння:

кафедрай беларускай філалогіі і сусветнай літаратуры Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў (пратакол № 7 ад 18.03.2010 г.);

прэзідыумам навукова-метадычнага савета Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў (пратакол № 6 ад 11.05.2010 г.)

Адказы за рэдакцыю *Р.А.Маслоўская*

Адказы за выпуск *А.М.Пісарэнка*

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Дысцыпліна “Сучасная беларуская мова”, якая выкладаецца студэнтам спецыяльнасці “літаратурная работа” (спецыялізацыя “драматургія”), займае адно з цэнтральных месцаў у сістэме навучальных дысцыплін і мае тэарэтычна-практычны характар. *Асноўныя мэты* выкладання дысцыпліны – выпрацоўка і практычнае замацаванне ўменняў і навыкаў правільнага, дакладнага, выразнага, разнастайнага карыстання вуснай і пісьмовай мовай, развіццё моўна-эстытычнага густу студэнтаў, фарміраванне ўстаноўкі на практычнае прымяненне студэнтамі атрыманых ведаў у сваёй літаратурна-мастацкай дзейнасці, выхаванне любові і павагі да мастацкага слова, найперш да слова беларускага, імкнення да далейшага ўзбагачэння роднай мовы і роднай літаратуры.

Задачы курса:

– даць будучым кінадраматургам, супрацоўнікам сферы культуры, друку навуковыя веды пра лексічны склад, фразеалагічны фонд, фанетычную сістэму, граматычны лад беларускай мовы;

– выпрацаваць навуковы погляд на факты сучаснай беларускай літаратурнай мовы і дапамагчы ў практычным авалоданні моўнымі нормаў і ўсіх узроўняў: фанетыка-арфаэпічнага, арфаграфічнага, лексіка-фразеалагічнага, граматычнага і пунктуацыйнага;

– прывіць навыкі самастойнага аналізу моўных фактаў з тым, каб суаднесці іх з пэўным функцыянальным стылем, падстылем і жанрам, з адпаведнай лінгвістычнай і экстралінгвістычнай сітуацыяй;

– выпрацаваць навыкі самастойнага стварэння сродкаў выразнасці і вобразнасці мовы на ўсіх моўных узроўнях.

Навукова-тэарэтычныя веды, атрыманыя на лекцыйных і практычных занятках, падмацоўваюцца выкананнем творчых заданняў, што ў сваю чаргу паўплывае на ўдасканаленне моўнага густу творцаў, на фарміраванне арыгінальнага мастацкага светапогляду і, безумоўна, будзе адлюстравана ў адметнасці аўтарскіх стыляў.

У адпаведнасці з акрэсленымі задачамі праграма курса ахоплівае ўводзіны, фанетыку, арфаэпію, графіку, арфаграфію, лексікалогію і лексікаграфію, фразеалогію і фразеагра-

фію, марфеміку і словаўтварэнне, граматыку: марфалогію і сінтаксіс, пунктуацыю.

У выніку вывучэння дысцыпліны студэнт павінен *ведаць*:

– паходжанне і ўмовы гістарычнага развіцця беларускай літаратурнай мовы;

– асаблівасці фанетычнай сістэмы сучаснай беларускай мовы;

– асноўныя нормы беларускага літаратурнага вымаўлення галосных і зычных гукаў, іх спалучэнняў у лексіцы як спрадвечна беларускай, так і запазычанай;

– сучасныя нормы беларускага правапісу і ўсе прынцыпы, на якіх грунтуецца арфаграфічная сістэма;

– спецыфіку лексічнага складу беларускай мовы, яго адметнасць з боку сферы ўжывання, актыўнасці функцыянавання, стылістычнай дыферэнцыяцыі і г.д.;

– адметнасць беларускай фразеалогіі;

– лексікаграфічныя і фразеаграфічныя даведнікі;

– сістэму знамянальных і службовых часцін мовы, іх семантычную адметнасць і асаблівасці словаўтварэння, словазмянення і функцыянавання;

– спецыфіку сінтаксічнага ладу сучаснай беларускай літаратурнай мовы і пунктуацыйныя нормы;

– моўныя асаблівасці стыляў;

– камунікатыўныя якасці маўлення;

– стылістычныя сродкі ўзбагачэння мастацкага стылю на ўсіх моўных узроўнях.

Студэнты таксама павінны *ўмець*:

– граматычна карыстацца вуснай і пісьмовай мовай, усімі яе нормамі, як вуснымі, так і пісьмовымі;

– знаходзіць і выпраўляць арфаграфічныя, граматычныя памылкі і стылёвыя недахопы мастацкіх, навуковых і іншых тыпаў тэкстаў;

– самастойна аналізаваць лінгвістычныя факты з пункту погляду іх адпаведнасці законам сучаснай беларускай мовы;

– ствараць вобразныя сродкі мовы (тропы і фігуры) з мэтай індывідуалізацыі мастацкага стылю;

– матывавана выкарыстоўваць сродкі стварэння выразнасці тэксту на фанетычным, лексічным, фразеалагічным і іншых моўных узроўнях;

– ствараць тэксты розных стыляў, падстыляў і жанраў;

- выкарыстоўваць разнастайныя сродкі стылізацыі мовы персанажаў у драматургічным і праявічным кантэкстах;
- аналізаваць мову твораў пісьменнікаў ранейшага пакалення і сучасных аўтараў.

У адпаведнасці з прынцыпам пераемнасці і ўзаемасувязі лінгвістычных дысцыплін у курсе адлюстроўваецца сувязь дысцыпліны “Сучасная беларуская мова” са “Стылістыкай”, з “Культурай мовы”, “Асновамі тэорыі літаратуры”, “Сучаснай рускай мовай”, “Літаратурна-мастацкай крытыкай”, “Беларускай і сусветнай літаратурай” і інш.

Усяго на вывучэнне дысцыпліны вучэбным планам адводзіцца 336 гадзін, з якіх 172 аўдыторныя (52 лекцыйныя і 120 практычныя) гадзіны. Форма кантролю – экзамен (прадугледжана два экзамены).

РЕПОЗИТОРИЙ БГУИМ

ПРЫКЛАДНЫ ТЭМАТЫЧНЫ ПЛАН

Раздзелы і тэмы	Колькасць гадзін		
	усяго	лекц.	практ.
1	2	3	4
Тэма 1. Уводзіны	2	2	
Раздзел I. Фанетыка			
Тэма 2. Фанетыка як раздзел мовазнаўства. Сістэма вакалізму ў беларускай мове	3	1	2
Тэма 3. Сістэма кансанантызму ў беларускай мове	5	1	4
Тэма 4. Склад. Тыпы складоў у беларускай мове. Прасадычныя фанетычныя адзінкі	3	1	2
Тэма 5. Фанетычная транскрыпцыя. Фанетычныя сродкі выразнасці мовы	3	1	2
Раздзел II. Арфаэпія			
Тэма 6. Арфаэпія як раздзел мовазнаўства. Нормы беларускага літаратурнага вымаўлення	5	1	4
Раздзел III. Графіка			
Тэма 7. Графіка як раздзел мовазнаўства	3	1	2
Раздзел IV. Арфаграфія			
Тэма 8. Арфаграфія як раздзел мовазнаўства	3	1	2
Тэма 9. Прынцыпы беларускай арфаграфіі	7	1	6
Раздзел V. Лексікалогія і лексікаграфія			
Тэма 10. Лексікалогія як раздзел мовазнаўства	3	1	2
Тэма 11. Адназначныя і мнагазначныя словы. Аманімія ў мове	3	1	2
Тэма 12. Паранімія, сінанімія, антанімія і стылістычныя прыёмы, заснаваныя на гэтых моўных з'явах	3	1	2
Тэма 13. Лексіка беларускай мовы паводле паходжання	3	1	2
Тэма 14. Актыўная і пасіўная лексіка і яе роля ў стылі мастацкай літаратуры	3	1	2
Тэма 15. Лексіка беларускай мовы паводле сферы ўжывання і яе стылістычнае выкарыстанне	3	1	2
Тэма 16. Стылістычная дыферэнцыяцыя беларускай лексікі. Роля стылістычна афарбаваных слоў у мове	3	1	2
Тэма 17. Беларуская лексікаграфія	2		2
Раздзел VI. Фразеалогія і фразеаграфія			
Тэма 18. Фразеалогія як раздзел мовазнаўства. Сістэмныя адносіны ў фразеалогіі	3	1	2

1	2	3	4
Тэма 19. Класіфікацыя фразеалагізмаў паводле паходжання і стылістычнай афарбаванасці	3	1	2
Тэма 20. Фразеалогія ў шырокім значэнні слова. Стылістычнае выкарыстанне ўстойлівых выразаў	3	1	2
Тэма 21. Беларуская фразеаграфія	2		2
Раздзел VII. Граматыка. Марфалогія			
Тэма 22. Граматыка як раздзел мовазнаўства	2	1	1
Тэма 23. Марфалогія як раздзел граматыкі	2	1	1
Тэма 24. Марфеміка як сістэма марфем мовы	5	1	4
Тэма 25. Змены ў марфемнай структуры слова	2	2	
Тэма 26. Афіксіды як марфемы пераходнага тыпу	1	1	
Тэма 27. Словаўтварэнне як раздзел мовазнаўства	6	2	4
Тэма 28. Семантычная, лексіка-граматычная, слова- і формаўтваральная і стылістычная адметнасць назоўніка	8	2	6
Тэма 29. Семантычная, граматычная, форма- і словаўтваральная, стылістычная характарыстыка прыметніка	6	2	4
Тэма 30. Семантыка-граматычная, структурная і стылістычная адметнасць лічэбніка	5	1	4
Тэма 31. Семантычная, граматычная, стылістычная характарыстыка займенніка	5	1	4
Тэма 32. Семантыка-граматычная, словаўтваральная і стылістычная адметнасць дзеяслова	5	1	4
Тэма 33. Семантыка-граматычная і стылістычная адметнасць формаў дзеяслова	3	1	2
Тэма 34. Семантычная, граматычная, слова- і формаўтваральная, стылістычная адметнасць прыслоўя	5	1	4
Тэма 35. Безасабова-прэдыкатыўныя словы. Мадальныя словы як асобая часціна мовы	5	1	4
Тэма 36. Сістэма службовых часцін мовы. Гукапераймальныя словы і выклічнікі	8	2	6
Раздзел VIII. Сінтаксіс. Пунктуацыя			
Тэма 37. Сінтаксіс як раздзел граматыкі. Словазлучэнне і яго тыпы	3	1	2
Тэма 38. Сказ як сінтаксічная адзінка. Просты сказ. Галоўныя і даданыя члены сказа	3	1	2

1	2	3	4
Тэма 39. Аднасастаўныя сказы і іх тыпы. Няпоўныя сказы. Бессастаўныя сказы	3	1	2
Тэма 40. Сінтаксічнае ўскладненне простага сказа	6	3	3
Тэма 41. Камунікатыўная арганізацыя і стылістыка простага сказа	2	1	1
Тэма 42. Складаны сказ як поліпрэдыка-тыўная адзінка	10	2	8
Тэма 43. Складанае сінтаксічнае цэлае. Перыяд. Асаблівыя прыёмы сінтаксічнай арганізацыі маўлення	3	1	2
Тэма 44. Чужая мова і асноўныя спосабы яе перадачы	3	1	2
Тэма 45. Пунктуацыя як сістэма знакаў прыпынку	3	1	2
Усяго...	172	52	120

ЗМЕСТ ДЫСЦЫПЛІНЫ

Тэма 1. Уводзіны

Прадмет, задачы, мэты і змест курса. Беларуская мова як найважнейшы элемент нацыянальнай культуры, духоўны скарб нацыі. Беларускія пісьменнікі пра родную мову. Беларуская мова сярод моў свету. Паходжанне беларускай мовы, гістарычныя ўмовы яе развіцця.

Сучасная літаратурная мова, яе вусная і пісьмовая формы. Унармаванасць і кадыфікаванасць літаратурнай мовы. Функцыянальныя стылі, узровень іх развіцця на сучасным этапе.

Мова як сродак камунікацыі і інструмент пазнання рэчаіснасці. Камунікацыйныя якасці маўлення і іх тыпы. Сучасная літаратурная мова як прадмет вывучэння ў вышэйшай школе. Крыніцы вывучэння сучаснай беларускай літаратурнай мовы.

Структура курса. Сувязь з іншымі вучэбнымі дысцыплінамі. Формы навучання і кантролю. Вучэбна-метадычнае забеспячэнне.

Раздзел I. Фанетыка

Тэма 2. Фанетыка як раздзел мовазнаўства.

Сістэма вакалізму ў беларускай мове

Фанетыка як навука аб гукавым ладзе мовы. Прадмет фанетыкі. Метады вывучэння гукавога ладу мовы. Сувязь фанетыкі з іншымі раздзеламі мовазнаўства (арфаэпіяй, графікай, арфаграфіяй і інш.).

Сістэма вакалізму. Паняцце галосных гукаў. Артыкуляцыйная класіфікацыя галосных гукаў. Галосныя лабіялізаваныя і нелабіялізаваныя. Моцная і слабая пазіцыя галосных гукаў. Пазіцыйныя змяненні галосных. Гістарычныя чаргаванні галосных гукаў. Прыстаўныя і ўстаўныя галосныя.

Тэма 3. Сістэма кансанантызму ў беларускай мове

Сістэма кансанантызму. Паняцце зычных гукаў. Артыкуляцыйная класіфікацыя зычных і падзел зычных на групы паводле ўдзелу голасу і шуму, месца і спосабу ўтварэння, адсутнасці ці наяўнасці палаталізацыі. Няпарныя глухія-звонкія, цвёрдыя-мяккія гукі. Зацвярдзелыя гукі.

Пазіцыйныя змены і гістарычныя чаргаванні зычных гукаў. Асіміляцыя і дысіміляцыя. Фанетычнае падаўжэнне і марфалагічнае падваенне. Прыстаўныя зычныя гукі.

Тэма 4. Склад. Тыпы складоў у беларускай мове.

Прасадычныя фанетычныя адзінкі

Склад як фанетычная адзінка. Суадносіны паміж складам і марфемай. Прынцыпы складападзелу. Тыпы складоў: аднакампанентныя і шматкампанентныя, адкрытыя і закрытыя, прыкрытыя і непрыкрытыя.

Прасадычныя фанетычныя адзінкі (націск, інтанацыя, фраза, такт) і іх роля ў арганізацыі моўнай плыні.

Фанетычная прырода націску. Асаблівасці беларускага націску. Функцыі лагічнага, эmfатычнага націску. Інтанацыя і яе кампаненты. Камунікацыйная, вылучальная, арганізуючая і эмацыянальная функцыі інтанацыі. Фразы, маўленчыя такты і фанетычныя словы як сродкі гукавой арганізацыі мовы.

Тэма 5. Фанетычная транскрыпцыя.

Фанетычныя сродкі выразнасці мовы

Фанетычная транскрыпцыя як спецыяльнае фанетычнае пісьмо. Асноўныя правілы транскрыпцыі. Фанетычныя сродкі выразнасці мовы: алітэрацыя, асананс, гукавобраз, складападзел, даўжыня радка, анаматапея. Роля інтанацыі ў вусным маўленні, у мастацкім стылі (у праявічым, драматургічным, паэтычным падстылях).

Раздзел II. Арфаэпія

Тэма 6. Арфаэпія як раздзел мовазнаўства.

Нормы беларускага літаратурнага вымаўлення

Прадмет, задачы і змест арфаэпіі. Звесткі з гісторыі беларускай арфаэпіі. Практычнае значэнне арфаэпіі. Асноўныя нормы сучаснага беларускага літаратурнага вымаўлення: вымаўленне націскных і ненаціскных галосных, спалучэнняў галосных, зычных у моцных і слабых пазіцыях, спалучэнняў зычных. Правілы вымаўлення гукаў на стыку марфем і на стыку слоў. Вымаўленне гукаў у запазычаных словах. Арфаэпічная варыянтнасць у вакалізме і кансанантызме. Лінг-

вістычны аналіз адхіленняў ад нормаў літаратурнага вымаўлення ў сучаснай беларускай літаратурнай мове і ў мове мастацкай літаратуры.

Раздзел III. Графіка

Тэма 7. Графіка як раздзел мовазнаўства

Прадмет, задачы і змест графікі. Графічная сістэма сучаснай беларускай мовы: літарныя і нялітарныя графічныя сродкі. Алфавіт як аснова графікі. Суадносіны паміж гукамі і літарамі. Прынцыпы беларускай графікі. Адназначныя і двухзначныя літары.

Звесткі з гісторыі беларускага пісьменства. Стылістычнае выкарыстанне графічных сродкаў мовы ў мастацкім тэксце.

Раздзел IV. Арфаграфія

Тэма 8. Арфаграфія як раздзел мовазнаўства

Змест і задачы арфаграфіі. Раздзелы арфаграфіі. Арфаграма і апорнае напісанне. Звесткі з гісторыі фарміравання беларускай арфаграфіі.

Тэма 9. Прынцыпы беларускай арфаграфіі

Правілы, заснаваныя на фанетычным прынцыпе. Правілы, заснаваныя на марфалагічным прынцыпе. Дыферэнцыяваныя і традыцыйныя напісанні ў сучаснай беларускай мове. Недасканаласць некаторых правілаў сучаснага беларускага правапісу.

Ужыванне вялікай літары. Напісанне слоў разам, праз злучок і асобна. Напісанне ўмоўных скарачэнняў.

Версіфікацыйныя адхіленні ў мастацкім тэксце.

Раздзел V. Лексікалогія і лексікаграфія

Тэма 10. Лексікалогія як раздзел мовазнаўства

Паняцце пра лексіку. Прадмет, задачы і змест лексікалогіі. Сувязь лексікалогіі з іншымі раздзеламі мовазнаўства.

Слова як асноўная адзінка мовы. Абагульняльны характар слова. Слова і паняцце. Лексічнае і граматычнае значэнні слова, іх узаемаабумоўленасць. Тыпы лексічных значэнняў слова паводле спосабу намінацыі, лексічнай спалучальнасці і г. д. Парушэнне лексічнай спалучальнасці як памылка і як стылістычны прыём.

Тэма 11. Адназначныя і мнагазначныя словы.

Аманімія ў мове

Адназначныя (монасемантычныя) словы. Сутнасць полісеміі. Семантычная структура мнагазначнага слова. Асноўныя тыпы пераносных значэнняў: метафара, метанімія, сінекдаха, іх тыпы і функцыя ў мове.

Сутнасць аманіміі. Структурныя тыпы амонімаў. Поўная і няпоўная (частковая) аманімія. Прычыны ўзнікнення амонімаў. Спосабы размежавання аманіміі і мнагазначнасці. Міжмоўная аманімія.

Выкарыстанне ў мове розных тыпаў метафарычных значэнняў слова: метафары, метаніміі, сінекдахі. Паняцці ўвааблення і персаніфікацыі. Амонімы як сродак стварэння дакладнай рыфмы, каламбураў.

Тэма 12. Паранімія, сінанімія, антанімія і стылістычныя прыёмы, заснаваныя на гэтых моўных з'явах

З'ява параніміі ў мове. Паранімы і ўмовы іх узнікнення. Паранімія і паранамазія.

Сінанімія. Класіфікацыя сінонімаў у залежнасці ад сэнсавых і стылёвых адрозненняў. Сінанімічны рад і дамінанта. Эўфемізмы і дысфемізмы ў сінанімічным радзе. Сувязь сінаніміі з мнагазначнасцю. Шляхі ўзнікнення сінонімаў. Моўныя (узуальныя) сінонімы і сінонімы маўлення (кантэкстуальныя, або аўтарскія). Функцыі сінонімаў: удакладненне, замяшчэнне, ацэнка. Ампліфікацыя сінонімаў у мастацкім кантэксце.

Антанімія. Структурная і семантычная класіфікацыя антонімаў. Кантэкстуальныя антонімы. Антанімія і мнагазначнасць слова. Стылістычнае выкарыстанне антонімаў (аксюма-ран, антытэза і інш.).

Тэма 13. Лексіка беларускай мовы паводле паходжання

Паняцце спрадвечна беларускай лексікі. Агульнаславянскія, усходнеславянскія і ўласнабеларускія словы і іх лексіка-семантычныя групы.

Запазычаныя словы ў беларускай мове і іх прыметы: запазычанні са славянскіх і неславянскіх моў. Семантычнае, фанетычнае і марфалагічнае асваенне запазычаных слоў.

Выкарыстанне ў мастацкім стылі спрадвечна беларускіх і запазычаных слоў. Стылістычная функцыя варварызмаў і экзатызмаў.

Тэма 14. Актыўная і пасіўная лексіка і яе роля ў стылі мастацкай літаратуры

Паняцце актыўнай і пасіўнай лексікі. Змены ў слоўніковым складзе мовы ў выніку наяўнасці / адсутнасці гістарычнай перспектывы. Устарэлыя словы: архаізмы і іх віды, гістарызмы і іх лексіка-семантычныя групы. Агульнаўжывальныя неалагізмы, іх віды; аўтарскія (аказіянальныя, або індывідуальна-стылістычныя) неалагізмы.

Стылістычная роля актыўнай і пасіўнай лексікі ў функцыянальных стылях.

Тэма 15. Лексіка беларускай мовы паводле сферы ўжывання і яе стылістычнае выкарыстанне

Паняцце агульнаўжывальнай лексікі і лексікі абмежаванага ўжывання. Дыялектызмы і іх разнавіднасці. Спецыяльная лексіка: тэрміны і іх віды, прафесіяналізмы. Жарганізмы і іх віды. Арго. Роля лексікі абмежаванага ўжытку ў мастацкім стылі.

Стылістычная характарыстыка лексікі абмежаванага ўжытку.

Тэма 16. Стылістычная дыферэнцыяцыя беларускай лексікі. Роля стылістычна афарбаваных слоў у мове

Стылістычнае размежаванне лексікі беларускай мовы. Характарыстыка нейтральных слоў. Стылістычна афарбаваная лексіка: гутарковыя і кніжныя словы. Сістэма стылістычных памет у слоўніках. Паняцце лексіка-стылістычнай парадыгмы. Прастамоўе як асобная група слоў у мове.

Стылістычнае выкарыстанне ў функцыянальных стылях нейтральных слоў, паэтызмаў, газетызмаў, народна-паэтычных слоў і інш.

Тэма 17. Беларуская лексікаграфія

Прадмет, задачы і змест лексікаграфіі. Энцыклапедычныя даведнікі (агульныя і прадметныя). Тыпы лінгвістычных слоўнікаў (перакладныя, тлумачальныя, арфаграфічныя, арфаэпічныя, этымалагічныя, дыялектныя і інш.). Асаблівасці слоўнікавага артыкула ў лінгвістычных слоўніках (рэстравае слова і спосабы яго тлумачэння, граматычны, фанетычны і стылістычны каментарый да слова, ілюстрацыі і інш.).

Звесткі з гісторыі беларускай лексікаграфіі: даслоўнікавы перыяд, лексікаграфічная праца Л.Зізання, П.Бярынды, І.Насовіча, Я.Ціхінскага і інш. Лексікаграфічная праца ў 20–30-я гады.

Лексікаграфічная праца на сучасным этапе развіцця мовы.

Раздзел VI. Фразеалогія і фразеаграфія

Тэма 18. Фразеалогія як раздзел мовазнаўства.

Сістэмныя адносіны ў фразеалогіі

Прадмет, задачы і змест фразеалогіі. Адрозненне слова і фразеалагізма, спалучэнняў слоў і фразеалагізма, сказаў і фразеалагізмаў. Асноўныя асаблівасці фразеалагічных адзінак (узнаўляльнасць, кампанентны склад, структурная ўстойлівасць, цэласнасць семантыкі).

Тыпы фразеалагізмаў паводле семантычнай злітнасці кампанентаў (зрашчэнні / ідыёмы, адзінствы, спалучэнні, выразы), суаднесенасці з часцінамі мовы (субстантыўныя, дзеяслоўныя, ад'ектыўныя, прыслоўныя, мадальныя, выклічнікавыя фраземы), структуры (фразеалагізмы, адпаведныя сказу, словазлучэнням, спалучэнню слоў; фразеалагізмы нерэгулярных мадэляў). Варыянтнасць фразеалагізмаў.

Тэма 19. Класіфікацыя фразеалагізмаў паводле паходжання і стылістычнай афарбаванасці

Фразеалогія беларускай мовы паводле паходжання: уласна-беларускія і запазычаныя фраземы. Крыніцы беларускай фразеалогіі. Фразеалагічныя калькі і паўкалькі ў беларускай мове.

Стылістычная класіфікацыя фразеалагізмаў: міжстылёвыя, кніжныя і размоўныя ўстойлівыя выразы; сфера іх ужывання. Сінанімія, антанімія, аманімія і мнагазначнасць фразеалагізмаў у беларускай мове.

Тэма 20. Фразеалогія ў шырокім значэнні слова.

Стылістычнае выкарыстанне ўстойлівых выразаў

Паняцце фразеалогіі ў шырокім сэнсе слова. Прыказкі (прымаўкі), кампаратыўныя фразеалагізмы. Крылатыя словы. Перыфраза і яе тыпы.

Фразеалагізмы і пераклад. Крытэрыі літаральнай неперакладальнасці ўстойлівых выразаў як паказчык нацыянальнай адметнасці мовы. Спосабы стылістычнага выкарыстання фразеалагізмаў, іх аказіянальная і ўзуальная функцыі ў мове.

Тэма 21. Беларуская фразеаграфія

Прадмет і задачы фразеаграфіі. Тыпы фразеалагічных слоўнікаў. Будова фразеалагічнага / фразеаграфічнага артыкула. Звесткі з гісторыі беларускай фразеаграфіі.

Раздзел VII. Граматыка. Марфалогія

Тэма 22. Граматыка як раздзел мовазнаўства

Прадмет, задачы і змест граматыкі. Марфалогія і сінтаксіс як састаўныя часткі граматыкі.

Тэма 23. Марфалогія як раздзел граматыкі

Марфалогія, яе прадмет і задачы. Сувязь марфалогіі з іншымі раздзелаў мовазнаўства. Асноўныя граматычныя паняцці і адзінкі: граматычная форма, граматычнае значэнне, граматычная катэгорыя і інш. Парадыгма як сукупнасць граматычных формаў слова. Спосабы і сродкі выражэння граматычных катэгорый і значэнняў.

Сістэма часцін мовы ў беларускай мове. Спрэчныя пытанні класіфікацыі часцін мовы. Пераходныя з'явы ў сістэме часцін мовы. Агульная характарыстыка знамянальных (самастойных) і незнамянальных (службовых) часцін мовы. Месца выклічнікаў, гукапераймальных слоў у сістэме часцін мовы.

Тэма 24. Марфеміка як сістэма марфем мовы

Марфема як мінімальна значымая частка слоў і формаў. Суадносіны марфем з адзінкамі розных узроўняў мовы (гукамі і складамі, словамі, словазлучэннямі і сказамі) з мэтай выяўлення іх адметных (дыферэнцыяльных) прымет. Сістэма марфем у мове. Класіфікацыя марфем паводле іх ролі, значэння, функцыі і месца ў складзе слова. Адрозненне каранёвых і афіксальных марфем. Свабодныя і звязаныя карані. Паняцце афікса. Класіфікацыя афіксальных марфем адносна караня (прэфікс, суфікс, постфікс, інтэрфікс, цыркумфікс, флексія). Класіфікацыя афіксальных марфем паводле значэння і функцыі (дэрывацыйныя, формаўтваральныя, рэляцыйныя, сінтэтычныя афіксы). Суадносіны рэгулярных і нерэгулярных, прадуктыўных і непрадуктыўных марфем. Тыпы афіксальных марфем паводле фанемнага выражэння (матэрыяльна выражаныя і нулявыя марфемы). Адзінкавыя структурныя часткі слоў – уніфіксы.

Аснова як абавязковы кампанент структуры слова, суадносіны асновы і караня. Тыпы асноў (члянiмыя і нечлянiмыя, вытворныя і невытворныя асновы; перарывiстыя і неперарывiстыя асновы, суплетыўны тып асноў).

Тэма 25. Змены ў марфемнай структуры слова

Прычыны і характар гістарычных змен у марфемнай структуры слоў. Тыпы змен марфемнай будовы: апрошчанне (поўнае і няпоўнае), ускладненне, дэкарэляцыя, замяшчэнне, дыфузія, фузія, гаплалогія.

Тэма 26. Афіксоіды як марфемы пераходнага тыпу

Паняцце афіксоідаў. Разнавіднасці афіксоідаў: прэфіксоіды, суфіксоіды. Пытанне пра афіксоіды ў сучаснай лінгвістыцы.

Структурна-семантычная характарыстыка афіксальных і каранёвай марфем (аманімія, полісемія, сінанімія і антанімія марфем).

Экспрэсіўна-стылістычныя функцыі марфем у беларускай мове.

Тэма 27. Словаўтварэнне як раздзел мовазнаўства

Прадмет, задачы і месца словаўтварэння сярод іншых лінгвістычных дысцыплін. Сінхранія і дыяхранія ў словаўтварэн-

ні. Асноўныя словаўтваральныя паняцці: вытворнае (матыванае) і невытворнае (нематываванае) слова; утваральнае (матывавальнае) слова; словаўтваральная (матывавальная) база, словаўтваральны сродак (фармант), словаўтваральнае значэнне, словаўтваральнае гняздо, словаўтваральная пара, словаўтваральны ланцужок, словаўтваральны тып, словаўтваральная парадыгма, спосаб словаўтварэння.

Спосабы сінхроннага / сінхранічнага словаўтварэння, іх класіфікацыя (афіксацыя і складанне). Спосабы дыяхраннага / дыяхранічнага словаўтварэння (марфалага-сінтаксічны; лексіка-семантычны; лексіка-сінтаксічны).

Марфемнае словаўтварэнне: прэфіксальны спосаб; суфіксальны спосаб і нульсуфіксацыя; прэфіксальна-суфіксальны і прэфіксальна-нульсуфіксальны спосабы; постфіксальны, прэфіксальна-постфіксальны, суфіксальна-постфіксальны, прэфіксальна-суфіксальна-постфіксальны спосабы. Складанне як спосаб словаўтварэння і яго фармальна-структурныя разнавіднасці (складанне / чыстае складанне; асноваскладанне; складана-суфіксальны і складана-нульсуфіксальны спосабы; абрэвіяцыя і яе разнавіднасці: ініцыяльныя, складовыя, устаўныя / тэлескапічныя, змешаныя абрэвіятуры). Разнавіднасці марфалагічна-сінтаксічнага словаўтварэння: субстантывацыя, ад'ектывацыя, адвербіялізацыя, пранаміналізацыя, прэпазіцыяналізацыя і інш.

Паняцце словаўтваральнай нормы. Словаўтваральная варыянтнасць. Актыўныя працэсы ў сістэме сучаснага беларускага словаўтварэння. Індывідуальна-аўтарская словатворчасць і яе месца ў кантэксце мовы беларускай літаратуры і сучаснай беларускай літаратурнай мовы.

Тэма 28. Семантычная, лексіка-граматычная, слова- і формаўтваральная і стылістычная адметнасць назоўніка

Семантыка назоўніка. Лексіка-граматычныя разрады назоўнікаў: назоўнікі агульныя і ўласныя, канкрэтныя і абстрактныя, адушаўлёныя і неадушаўлёныя, асабовыя і неасабовыя, зборныя, рэчыўныя, адзінкавыя.

Сістэма граматычных катэгорый назоўніка: катэгорыі роду, ліку і склону. Катэгорыя роду назоўнікаў. Значэнне і сродкі выражэння граматычных значэнняў мужчынскага, жа-

ночага і ніякага роду. Пытанне аб назоўніках агульнага роду. Граматычны род абрэвіатур як асобага тыпу назоўнікаў. Род нескланяльных іншамоўных назоўнікаў. Разыходжанні ў граматычным родзе некаторых назоўнікаў у беларускай і рускай мовах.

Катэгорыя ліку назоўнікаў і яе граматычнае выражэнне. Адзіночналікавыя і множналікавыя назоўнікі. Рэшткі парнага ліку ў сучаснай беларускай мове. Несупадзенне ў граматычным ліку некаторых назоўнікаў у беларускай і рускай мовах.

Катэгорыя склону назоўнікаў. Сістэма склонаў назоўнікаў у сучаснай беларускай мове. Асноўныя значэнні склонаў. Рэшткі формы клічнага склону.

Сістэма скланення назоўнікаў. Назоўнікі I, II і III скланенняў, рознаскланяльныя і нескланяльныя (нулявы тып скланення) назоўнікі, ад'ектыўны тып скланення. Асаблівасці склонавых канчаткаў назоўнікаў у множным ліку. Адметнасць скланення ўласных назоўнікаў, у тым ліку прозвішчаў. Варыянты склонавых канчаткаў.

Асноўныя спосабы і сродкі ўтварэння назоўнікаў. Формы назоўнікаў з суфіксамі суб'ектыўнай ацэнкі. Выкарыстанне назоўнікаў і іх склонавых формаў у тэкстах розных стыляў.

Назоўнік як сродак стварэння мастацкай выразнасці тэксту. Назоўнікавая метафара. Назоўнік як сродак стварэння стычных малюнкаў. Прозвішчы, мянушкі, імёны як гаваркія словы ў драматургічным кантэксце. Антанамасія. Сінекдаха. Эпітэт-прыдатак. Субстантыўныя параўнанні. Творны параўнанні.

***Тэма 29. Семантычная, граматычная,
форма- і словаўтваральная, стылістычная
характарыстыка прыметніка***

Прыметнік як часціна мовы. Лексіка-граматычныя разрады прыметнікаў: якасныя, адносныя, прыналежныя; іх значэнне і формы. Утварэнне якасных прыметнікаў. Поўныя і кароткія формы якасных прыметнікаў, іх сінтаксічная роля і ўжыванне ў мове. Сцягнутыя формы прыметнікаў і іх функцыя ў стылі мастацкай літаратуры. Ступені параўнання якасных прыметнікаў, іх простыя і складаныя формы. Суплетыўная форма вышэйшай ступені параўнання. Элятыўнае значэнне формы найвышэйшай ступені параўнання. Формы прыметнікаў са

значэннем ацэнкі і меры якасці, іх утварэнне і ўжыванне. Асаблівасці ўтварэння адносных прыметнікаў і іх роля ў мове. Адметнасць утварэння і ўжывання прыналежных прыметнікаў. Скланенне якасных, адносных і прыналежных прыметнікаў. Варыянтнасць склонавых канчаткаў прыметнікаў. Выкарыстанне прыметніка ў ролі сродку слоўнага жывапісу мастацкага стылю. Прыёмы канцэнтрацыі і ампліфікацыі прыметнікаў. Прыметнік у ролі эпітэта (метафарычнага, злітнага і інш.). Ад'ектыўнае параўнанне.

Прыметнік як сродак інфармацыйнай, класіфікацыйнай характарыстыкі прадметаў.

Тэма 30. Семантыка-граматычная, структурная і стылістычная адметнасць лічэбніка

Лічэбнік як часціна мовы. Семантычныя асаблівасці і адметнасць граматычных катэгорый лічэбнікаў. Разрады лічэбнікаў паводле значэння (колькасныя – уласнаколькасныя, зборныя, дробавыя і парадкавыя лічэбнікі) і структуры (простыя, складаныя і састаўныя лічэбнікі). Скланенне лічэбнікаў розных разрадаў. Утварэнне лічэбнікаў розных разрадаў. Ужыванне лічэбніка ў ролі іншых часцін мовы. Няпэўнаколькасныя словы.

Адметнасць ужывання лічэбніка з назоўнікамі. Дакладна-інфармацыйная роля лічэбніка ў тэкстах розных стыляў. Лічэбнік у мастацкім стылі: колькасная гіпербала, лічэбнік у складзе фразеалагізмаў і прыказак. Сімвалічны змест лічэбніка ў фальклоры.

Тэма 31. Семантычная, граматычная, структурная і стылістычная характарыстыка займенніка

Займеннік як часціна мовы. Семантычная класіфікацыя займеннікаў: асабовыя, зваротны, прыналежныя, указальныя, азначальныя, пыталныя, адносныя, адмоўныя, няпэўныя / неазначальныя). Марфалагічная класіфікацыя займеннікаў: разрады паводле суаднесенасці з іншымі іменнымі часцінамі мовы – займеннікі-назоўнікі, займеннікі-прыметнікі, займеннікі-лічэбнікі; іншыя віды суаднесенасці займеннікаў розных разрадаў з часцінамі мовы. Скланенне займеннікаў розных разрадаў. Варыянты склонавых формаў займеннікаў. Словаўтварэнне займеннікаў. Роля пранаміналізацыі ва ўтварэнні займеннікаў.

Займеннік у якасці сродку лагічнай і сінтаксічнай арганізацыі тэксту. Роля займенніка ў мастацкім стылі: паўторы займенніка, займеннік у структуры фраземы і прыказкі, узаемазамыкальнасць займеннікавых формаў.

Тэма 32. Семантыка-граматычная, словаўтваральная і стылістычная адметнасць дзеяслова

Дзеяслоў як часціна мовы. Асаблівасці семантыкі і граматычнай адметнасць дзеяслова. Граматычныя катэгорыі і формы дзеяслова. Інфінітыў (незначальная форма дзеяслова), яго ўтварэнне, граматычныя катэгорыі і сінтаксічная роля. Асновы дзеяслова: аснова інфінітыва і аснова цяперашняга (будучага простага) часу. Класы дзеясловаў: прадуктыўныя і непрадуктыўныя. Пераходныя і непераходныя дзеясловы, асаблівасці іх семантыкі, спалучэння са склонавымі формамі назоўніка. Зваротныя дзеясловы, іх значэнне, утварэнне і разрады (уласна-зваротныя, узаемна-зваротныя, агульна-зваротныя, ускосна-зваротныя, якасна-зваротныя). Зваротныя дзеясловы, якія ўжываюцца толькі з -ца / -ся (*reflexia tantum*). Катэгорыя стану дзеясловаў. Пытанне пра стан дзеяслова ў сучаснай лінгвістыцы. Незалежны і залежны стан. Творны дзейнага прадмета (творны суб'екта) і творны сродку дзеяння пры дзеясловах залежнага стану. Аднастанавыя дзеясловы. Катэгорыя трывання. Дзеясловы закончанага і незакончанага трывання, іх лексіка-граматычныя асаблівасці. Спосабы ўтварэння трывальных пар. Ступеннае ўтварэнне трывання. Аднатрывальныя і двухтрывальныя дзеясловы. Катэгорыя трывання ў дзеясловах руху. Спосабы дзеяслоўнага дзеяння. Катэгорыя ладу дзеясловаў. Граматычнае значэнне абвеснага ладу, яго формы і асаблівасці ўжывання. Загадны лад, яго значэнне, утварэнне і ўжыванне. Варыянты граматычных формаў загаднага ладу. Умоўны лад дзеяслова і яго граматычнае значэнне. Спосабы ўтварэння формаў умоўнага ладу. Катэгорыя часу дзеяслова. Значэнне формаў часу. Абсалютны і адносны час. Формы цяперашняга, прошлага і будучага часу. Утварэнне і ўжыванне формаў даўно мінулага часу. Катэгорыі роду і ліку дзеясловаў, іх формы і спецыфіка функцыянавання ў сістэме формаў ладу і часу. Суадноснасць катэгорыі роду і катэгорыі асобы дзеяслова. Катэгорыя асобы. Асабовыя і безасабовыя дзеясловы. Формы асобы, іх

значэнне і ўжыванне. Безасабовыя дзеясловы, іх значэнне, граматычныя формы і ўжыванне. Спражэнне дзеясловаў. Сістэма асабовых канчаткаў дзеясловаў першага і другога спражэння. Спосабы вызначэння спражэнняў дзеясловаў. Рознаспрагальныя дзеясловы.

Сэнсавая і выяўленчая роля дзеяслова ў тэкстах розных стыляў. Узаемазамынальнасць дзеяслоўных формаў: ужыванне формаў аднаго ладу ў значэнні другога; выкарыстанне ў мове формаў адной асобы ў значэнні другой. Дзеяслоў як сродак стварэння выразнасці мастацкага тэксту: дзеяслоўная метафара, адвербіяльнае параўнанне, паўтор дзеясловаў з мэтай адлюстравання інтэнсіўнасці дзеяння, ампліфікацыя сінанімічных і несінанімічных дзеясловаў. Дзеяслоў як сродак стварэння дынамічных малюнкаў.

Тэма 33. Семантыка-граматычная і стылістычная адметнасць формаў дзеяслова

Дзеепрыметнік як дзеяслоўна-іменная форма. Пытанне аб месцы дзеепрыметнікаў у сістэме часцін мовы. Дзеяслоўныя прыметы дзеепрыметніка (катэгорыі стану, трывання, часу; дзеяслоўнае кіраванне назоўнікамі; утварэнне дзеепрыметніка ад дзеяслоўных асноў). Адзнакі прыметніка (катэгорыі роду, ліку, склону; сінтаксічныя функцыі). Формаўтварэнне дзеепрыметніка. Поўная і кароткая форма дзеепрыметнікаў залежнага стану і іх ужыванне. Ад'ектывацыя і субстантывацыя дзеепрыметнікаў. Сістэма сродкаў замены не ўласцівых беларускай мове дзеепрыметнікаў пры перакладзе з рускай мовы.

Дзеепрыслоўе як дзеяслоўна-прыслоўная форма. Пытанне аб месцы дзеепрыслоўя ў сістэме часцін мовы. Граматычныя катэгорыі дзеепрыслоўя: дзеяслоўныя (катэгорыі трывання, стану; зваротная форма; дзеяслоўнае кіраванне назоўнікамі; утварэнне дзеепрыслоўяў ад дзеяслоўных асноў) і прыслоўныя (нязменнасць, прымыканне да дзеяслова, сінтаксічныя функцыі). Формаўтварэнне дзеепрыслоўя. Адвербіялізацыя дзеепрыслоўяў.

Ужыванне дзеепрыслоўяў у сучаснай беларускай літаратурнай мове. Дзеепрыметнік і дзеепрыслоўе як сродкі стварэння сцісласці маўлення. Дзеепрыметнік у ролі эпітэтаў розных тыпаў.

Тэма 34. Семантычная, граматычная, слова- і формаўтваральная, стылістычная адметнасць прыслоўя

Прыслоўе як часціна мовы: яго семантычная, марфалагічная і сінтаксічная адметнасць. Лексіка-граматычныя разрады прыслоўяў: азначальныя (якасныя, колькасныя, спосабу дзеяння, параўнання, сумеснасці) і акалічнасныя (месца, часу, прычыны, мэты). Ступені параўнання (вышэйшая і найвышэйшая) якасных прыслоўяў, іх утварэнне і выкарыстанне. Элятыў як форма вышэйшай ступені параўнання, якая страціла значэнне супастаўлення. Формы прыслоўяў са значэннем ацэнкі і меры якасці, іх утварэнне і ўжыванне. Спосабы ўтварэння прыслоўяў.

Тэкстаўтваральная (інфармацыйная, эмацыянальна-ацэначная) роля прыслоўяў у тэкстах розных стыляў. Функцыя прыслоўяў у мастацкім стылі: прыслоўная метафара, прыслоўнае параўнанне, ампліфікацыя прыслоўяў і інш.

Тэма 35. Безасабова-прэдыкатыўныя словы.

Мадальныя словы як асобая часціна мовы

Безасабова-прэдыкатыўныя словы, або словы катэгорыі стану, як асобны лексіка-граматычны клас слоў. Семантычная, марфалагічная, словаўтваральная і сінтаксічная адметнасць безасабова-прэдыкатыўных слоў. Класіфікацыя безасабова-прэдыкатыўных слоў паводле значэння. Ужыванне безасабова-прэдыкатыўных слоў у мове.

Пытанне аб мадальных словах у сучаснай лінгвістыцы. Мадальнасць і сродкі яе выражэння. Семантычныя разрады мадальных слоў. Суадноснасць мадальных слоў з іншымі часцінамі мовы. Роля мадальных слоў у тэксце.

Тэма 36. Сістэма службовых часцін мовы.

Гукапераймальныя словы і выклічнікі

Класіфікацыя службовых слоў паводле граматычных значэнняў і функцый у сказе. Прыназоўнік як службовае слова, яго семантычныя, марфалагічныя і сінтаксічныя адзнакі. Невытворныя і вытворныя прыназоўнікі. Суадноснасць прыназоўнікаў з іншымі часцінамі мовы. Класіфікацыя прыназоўнікаў паводле структуры: простыя, складаныя, састаўныя. Асноўныя значэнні прыназоўнікаў. Ужыванне прыназоўнікаў з ускоснымі склонамі назоўнікаў. Сінаніміка і варыянтнасць

прыназоўнікаў. Асаблівасці ўжывання некаторых прыназоўнікаў у беларускай мове. Састаўныя прыназоўнікі як адзінкі кніжнага маўлення.

Злучнік як службовае слова, яго семантычная і граматычная характарыстыка. Класіфікацыя злучнікаў паводле функцыянальнага прызначэння. Злучальныя (спалучальныя, супастаўляльныя, размеркавальныя, далучальныя, паясняльныя) злучнікі. Падпарадкавальныя (часавыя, прычынныя, мэтавыя, умоўныя, параўнальныя, уступальныя, тлумачальныя, выніковыя) злучнікі. Разрады злучнікаў паводле іх паходжання, структуры і спосабу ўжывання. Семантычныя і асемантычныя злучнікі. Адрозненне злучнікаў ад злучальных слоў (займеннікаў і прыслоўяў).

Часціцы як непаўназначныя часціны мовы. Семантыка-граматычная адметнасць часціц. Класіфікацыя часціц паводле: а) марфалагічнага складу (простыя, састаўныя); б) утварэння (невытворныя і вытворныя); в) значэння (часціцы, якія выражаюць дадатковыя сэнсавыя адценні; мадальныя і мадальна-валявыя); г) функцыі (словаўтваральныя і формаўтваральныя). Роля часціц у тэксце. Састаўныя часціцы як сродак стварэння экспрэсіі.

Месца выклічнікаў у сістэме часцін мовы. Агульная характарыстыка выклічнікаў. Разрады выклічнікаў паводле значэння: эмацыянальныя, волевыяўленчыя і моўнага этыкету. Класіфікацыя выклічнікаў паводле паходжання: невытворныя і вытворныя. Суадносіны вытворных выклічнікаў са знамянальнымі часцінамі мовы. Выклічнікі іншамоўнага паходжання. Полісемантычнасць невытворных эмацыянальных выклічнікаў. Ужыванне выклічнікаў у вуснай і пісьмовай мове.

Гукапераймальныя словы. Значэнне і ўжыванне гукаперайманняў, іх адрозненне ад выклічнікаў. Агульнамоўныя і індывідуальна-аўтарскія гукапераймальныя словы, іх лексічная, марфалагічная і сінтаксічная характарыстыка.

Раздел VIII. Сінтаксіс. Пунктуацыя

Тэма 37. Сінтаксіс як раздел граматыкі.

Словазлучэнне і яго тыпы

Сінтаксіс як раздел граматыкі, яго змест і задачы. Сувязь сінтаксісу з іншымі раздзеламі мовазнаўства. Паняцце сінтаксічнай сувязі. Асноўныя віды сінтаксічнай сувязі: злучэнне і падпарадкаванне. Сістэма сінтаксічных адзінак: словазлучэнне, просты сказ, складанае сінтаксічнае цэлае (звышфразовае адзінства), перыяд. Сродкі выражэння сінтаксічнай сувязі ў словазлучэнні, простым сказе, складаным сказе.

Словазлучэнне як сінтаксічная адзінка. Адрозненне словазлучэння ад слова і сказа. Будова, значэнне і функцыі словазлучэнняў. Свабодныя і сінтаксічна непадзельныя словазлучэнні. Класіфікацыя словазлучэнняў паводле: а) граматычнага выражэння галоўнага слова (іменныя, дзеяслоўныя, прыслоўныя); б) сэнсавых адносін кампанентаў (аб'ектныя, азначальныя, акалічнасныя); в) структуры (простыя і складаныя). Разнавіднасці падпарадкавальнай сувязі слоў у словазлучэннях: поўнае і няпоўнае дапасаванне; кіраванне і яго тыпы (прыдзеяслоўнае, прыйменнае, прыадвэрбіяльнае; прыназоўнікавае і беспрыназоўнікавае; слабое і моцнае); прымыканне. Нацыянальная адметнасць дапасавання і кіравання ў беларускай літаратурнай мове. Сінтаксічная сінаніміка.

Тэма 38. Сказ як сінтаксічная адзінка. Просты сказ.

Галоўныя і даданыя члены сказа

Паняцце сказа. Асноўныя прыметы сказа: камунікатыўнасць, прэдыкатыўнасць, мадальнасць, сэнсавая і інтанацыйная завершанасць, граматычная аформленасць. Монапрэдыкатыўнасць і поліпрэдыкатыўнасць як адрознівальныя прыметы простага і складанага сказа. Простая поліпрэдыкатыўная адзінка. Тыпы сказаў паводле: а) мэты выказвання (апавядальныя, пыталыныя і пабуджальныя) б) адносінаў да рэчаіснасці (сцвярджальныя і адмоўныя); в) эмацыянальнай афарбоўкі (клічныя і няклічныя); г) наяўнасці галоўных членаў сказа (двухсастаўныя і аднасастаўныя, бессастаўныя); д) наяўнасці даданых членаў сказа (развітыя і неразвітыя). Поўныя і няпоўныя сказы. Словы-сказы і іх тыпы. Двухсастаўны сказ. Граматычная аснова двухсастаўнага сказа.

Галоўныя і даданыя члены сказа. Структурныя тыпы дзейніка і выказніка і спосабы іх выражэння ў сучаснай беларускай мове. Сувязь выказніка з дзейнікам, яе віды рэалізацыі ў сказе. Аднародныя дзейнікі і выказнікі.

Даданыя члены сказа: дапаўненне (прамае / ускоснае); азначэнне (дапасаванае і недапасаванае); акалічнасць (месца, часу, прычыны, мэты і інш.). Марфалагізаваныя і немарфалагізаваныя члены сказа. Сінкрэтызм у сістэме членаў сказа.

Тэма 39. Аднасастаўныя сказы і іх тыпы.

Няпоўныя сказы. Бессастаўныя сказы

Паняцце аднасастаўнага сказа. Класіфікацыя аднасастаўных сказаў: дзеяслоўна-адвербіяльныя, або выказнікавыя (пэўна-асабовыя, няпэўна-асабовыя, абагульнена-асабовыя, безасабовыя, інфінітыўныя); субстантыўныя, або дзейнікавыя (намінатыўныя). Вакатыўныя сказы і канструкцыі з назоўным уяўленням.

Няпоўныя сказы і іх тыпы (эліптычныя, кантэкстуальныя і сітуацыйныя).

Тэма 40. Сінтаксічнае ўскладненне простага сказа

Ускладненне простага сказа як спосаб пашырэння яго структурнай схемы. Семантычны і сінтаксічны аспекты ўскладненых сказаў. Сказы з аднароднымі членамі. Граматычнае выражэнне аднародных членаў сказа. Злучнікавая і бяззлучнікавая сувязь аднародных членаў сказа. Аднародныя і неаднародныя азначэнні, іх адрозненне. Абагульняльныя словы пры аднародных членах сказа. Сказы з адасобленымі членамі. Адасобленыя дапасаваныя і недапасаваныя азначэнні. Адасобленыя дапаўненні. Адасобленыя акалічнасці. Адасабленне ўдакладняльных членаў сказа. Сказы з параўнальнымі зваротамі. Структурныя тыпы, значэнне і функцыя параўнальных зваротаў у сказе. Сказы з пабочнымі і ўстаўнымі канструкцыямі, іх структура і функцыі. Размежаванне пабочных і ўстаўных канструкцый. Сказы са звароткам. Структурна-граматычныя тыпы зваротка, яго значэнне і функцыі ў сказе. Зварот як стылістычны прыём мастацкага тэксту. Выкарыстанне ўскладненых сказаў у мове.

Тэма 41. Камунікатыўная арганізацыя і стылістыка простага сказа

Камунікатыўная арганізацыя простага сказа. Актуальнае члянэнне сказа, яго кампаненты. Парадак слоў і актуальнае члянэнне. Спосабы выражэння тэмы і рэмы ў простым сказе.

Парадак слоў у сказе і яго функцыі (граматычная, камунікатыўная, стылістычная). Сцвярджэнне, абяцанне, пагроза, пабуджэнне (загад, просьба), пытанне як прагматычныя тыпы выказванняў у мастацкім стылі, у прыватнасці ў драматургічным падстылі. Стылістыка простага сказа ў функцыянальных стылях мовы.

Тэма 42. Складаны сказ як поліпрэдыкатыўная адзінка

Паняцце складанага сказа. Структура складанага сказа. Семантыка-сінтаксічныя адносіны паміж прэдыкатыўнымі часткамі складаных сказаў і сродкі выражэння адносінаў (інтанацыя, злучнікі і злучальныя словы). Класіфікацыя складаных сказаў: злучнікавыя (складаназлучаныя, складаназалежныя) і бяззлучнікавыя; складаныя сказы з рознымі відамі сувязі.

Агульная характарыстыка складаназлучанага сказа. Складаназлучаныя сказы са спалучальнымі, размеркавальнымі, супраціўнымі, далучальнымі злучнікамі. Выражэнне розных сэнсавых адносін паміж часткамі складаназлучанага сказа. Аднатыпныя і разнатыпныя часткі ў складаназлучаным сказе. Паняцце складаназалежнага сказа. Сродкі сувязі даданай часткі з галоўнай (злучнікі, злучальныя словы і інш.). Роля ўказальных слоў (займеннікаў і прыслоўяў) у галоўнай частцы. Складаназалежныя сказы ў складанай будовы: з некалькімі галоўнымі і з некалькімі даданымі часткамі. Тыпы падпарадкавання на ўзроўні шматчленных складаназалежных сказаў: паслядоўнае падпарадкаванне, сузалежнае падпарадкаванне (аднароднае і неаднароднае), камбінацыя розных тыпаў падпарадкавання. Паняцце бяззлучнікавага складанага сказа. Семантыка-сінтаксічныя адносіны паміж прэдыкатыўнымі часткамі бяззлучнікавых сказаў і спосабы іх выражэння. Камбінаваныя складаныя сказы. Дыферэнцыяльныя прыметы камбінаваных складаных сказаў. Разнавіднасці сказаў кантамінаванай структуры, іх значэнне ў мове. Стылістыка складанага сказа.

Тэма 43. Складанае сінтаксічнае цэлае. Перыяд.

Асаблівыя прыёмы сінтаксічнай арганізацыі маўлення

Складанае сінтаксічнае цэлае (ССЦ), або звышфразовае адзінства (ЗА), як мінімальная адзінка тэксту. Сродкі міжфразовай сувязі на ўзроўні ССЦ: уласна лексічныя, лексікаграматычныя, граматычныя. Віды сувязі ў ССЦ: ланцужковая, паралельная, змешаная. Семантычная і структурная арганізацыя складанага сінтаксічнага цэлага.

Перыяд, яго структура і сродкі сувязі частак, функцыянальнае прызначэнне.

Асаблівыя прыёмы сінтаксічнай арганізацыі маўлення: анафара, эпіфара, кальцо страфы, кампазіцыйны стык, паралелізм і інш. Структурная арганізацыя сінтаксічных прыёмаў і іх функцыя ў мастацкім стылі.

Тэма 44. Чужая мова і асноўныя спосабы яе перадачы

Паняцце чужой мовы / чужаслоўя. Простая, няўласна-простая і ўскосная мова як асноўныя спосабы перадачы чужой мовы. Сказ з простаю моваю як двухчленная канструкцыя. Структура аўтарскага сказа і чужой мовы. Разнавіднасці простаю мовы (маналог, дыялог, палілог). Няўласна-простая мова як адначленная канструкцыя, яе сінтаксічная і стылістычная роля.

Цытаты, іх афармленне і функцыі. Эпіграф як разнавіднасць цытаты, яго роля і афармленне. Стылістычнае выкарыстанне чужой мовы. Стылізацыя ў драматургічным кантэксце.

Тэма 45. Пунктуацыя як сістэма знакаў прыпынку

Прадмет і задачы пунктуацыі. Сувязь пунктуацыі з сінтаксісам. Прынцыпы беларускай пунктуацыі. Віды знакаў прыпынку паводле функцыі (раздзяляльныя і выдзяляльныя), ужывання (адзіночныя, паўторныя, парныя). Спалучэнне знакаў прыпынку (коска і працяжнік, дужкі і коска).

Нарматыўныя знакі прыпынку. Варыянтныя і факультатывныя знакі прыпынку. Аўтарскія знакі прыпынку.

Агляд асноўных правілаў пунктуацыі.

ІНФАРМАЦЫЙНАЯ ЧАСТКА

ЛІТАРАТУРА

Асноўная

1. *Беларуская граматыка: у 2 ч.* / АН БССР, Ін-т мовазнаўства ім. Я.Коласа. – Мн.: Навука і тэхніка, 1985. – Ч.1. – 431 с.; 1986. – Ч. 2. – 326 с.
2. *Беларуская мова: цяжкія пытанні фанетыкі, арфаграфіі, граматыкі* / А.І.Падлужны [і інш.]; пад рэд. А.І.Падлужнага. – Мн.: Нар. асвета, 1987. – 144 с.
3. *Бурак, Л.І.* Пунктуацыя беларускай мовы / Л.І.Бурак. – Мн.: БДУ, 1982. – 206 с.
4. *Бурак, Л.І.* Сучасная беларуская мова: Сінтаксіс. Пунктуацыя / Л.І.Бурак. – Мн.: Універсітэцкае, 1987. – 320 с.
5. *Гуліцкая, В.А.* Культура мовы / В.А.Гуліцкая, А.М.Пісарэнка. – Мн.: БДУ культуры і мастацтваў, 2006. – 106 с.
6. *Лепешаў, І.Я.* Практыкум па беларускай мове / І.Я.Лепешаў, Г.М.Малажай, К.М. Панюціч. – Мн.: Універсітэцкае, 2001. – 319 с.
7. *Рамза Т.Р.* Сінтаксіс: Практычны курс / Т.Р.Рамза. – Мн.: БДУ, 2008. – 157 с.
8. *Рамза Т.Р.* Сінтаксіс: Тэарэтычны курс / Т.Р.Рамза. – Мн.: БДУ, 2006. – 214 с.
9. *Сучасная літаратурная мова: Марфалогія: дапам. для студэнтаў філал. фак. ВНУ* / Н.В.Гаўрош, М.Ц.Кавалёва, Н.М.Нямковіч; пад агул. рэд. М.С.Яўневіча. – Мн.: Скакун, 1997. – 287 с.
10. *Сучасная літаратурная мова: Уводзіны. Лексікалогія. Фразеалогія. Фразеаграфія. Фанетыка. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія: вучэб. дапам. для студэнтаў філал. фак. выш. навуч. устаноў* / М.Ц.Кавалёва [і інш.]. – 3-е выд., дапрац. і дап. – Мн.: Выш. шк., 1993. – 206 с.
11. *Сямешка, Л.І.* Курс беларускай мовы: падручнік / Л.І.Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І.Бадзевіч. – Мн.: Універсітэцкае, 1996. – 654 с.
12. *Цікоцкі, М.Я.* Стылістыка беларускай мовы / М.Я.Цікоцкі. – Мн.: Універсітэцкае, 1995. – 294 с.
13. *Яўневіч, М.С.* Сінтаксіс сучаснай беларускай мовы / М.С.Яўневіч, П.У.Сцяцко. – Мн.: Аверсэв, 2006. – 286 с.

Дадатковая

1. *Камароўскі, Я.М.* Сучасная беларуская мова: Фанетыка і фаналогія. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія / Я.М.Камароўскі, Л.І.Сямешка. – Мн.: Універсітэцкае, 1985. – 175 с.
2. *Каўрус, А.А.* Стылістыка беларускай мовы / А.А.Каўрус. – Мн.: Нар. асвета, 1992. – 207 с.
3. *Клюсаў, Г.М.* Асновы і нормы сучаснай беларускай пунктуацыі / Г.М.Клюсаў. – Мн.: [б.в.], 1993. – 234 с.
4. *Лексікалогія* сучаснай беларускай літаратурнай мовы / АН Беларусі, Ін-т мовазнаўства ім Я.Коласа; Я.Баханькоў [і інш.]; пад рэд. А.Я.Баханькова. – Мн.: Навука і тэхніка, 1994. – 463 с.
5. *Лепешаў, І.Я.* Фразеалогія сучаснай беларускай мовы: вучэб. дапам. для студэнтаў філал. фак. ВНУ / І.Я.Лепешаў. – Мн.: Выш. шк., 1998. – 270 с.
6. *Наркевіч, А.І.* Практычны курс сучаснай беларускай мовы / А.І.Наркевіч. – Мн.: Універсітэцкае, 1992. – 320 с.
7. *Пісарэнка, А.М.* Функцыянальная стылістыка беларускай мовы / А.М.Пісарэнка. – Мн.: БДУ культуры і мастацтваў, 2003. – 91 с.
8. *Прыгодзіч, М.Р.* Шчодрасць слова / М.Р.Прыгодзіч. – Мн.: Універсітэцкае, 1990. – 79 с.
9. *Сучасная літаратурная мова: Арфаграфія і пунктуацыя: Практыкум: вучэб. дапам. для філал. фак. ВНУ / Бурак Л.І., Бурак І.Л.* – Мн.: Універсітэцкае, 1993. – 247 с.
10. *Сучасная літаратурная мова: Марфалогія: вучэб. дапам. для філал. фак. пед. ін-таў. / Я.М.Адамовіч [і інш.]; пад рэд. Ф.М.Янкоўскага.* – 2-е выд., дапрац. – Мн.: Выш. шк., 1980. – 238 с.
11. *Сучасная літаратурная мова: Практычныя заняткі / Бурак Л.І., Красней В.П., Лазоўская У.М.* – Мн.: Універсітэцкае, 1989. – 335 с.
12. *Сцяцко, П.У.* Культура мовы / П.У.Сцяцко. – Мн.: Тэхналогія, 2002. – 444 с.
13. *Юрэвіч, А.К.* Стылістыка беларускай мовы / А.К.Юрэвіч. – Мн.: Выш. шк., 1992. – 288 с.
14. *Янкоўскі, Ф.М.* Беларускае літаратурнае вымаўленне / Ф.М.Янкоўскі. – Мн.: Нар. асвета, 1976. – 95 с.
15. *Янкоўскі, Ф.М.* Сучасная беларуская мова / Ф.М.Янкоўскі. – Мн.: Выш. шк., 1984. – 176 с.

Слоўнікі

1. *Арашонкава, Г.У.* Кароткі слоўнік беларускай мовы: Правапіс. Вымаўленне. Націск. Словазмяненне. Словаўжыванне / Г.У.Арашонкава; пад рэд. В.І.Рабкевіча. – Мн.: Маст. літ., 1994. – 367 с.
2. *Арашонкава, Г.У.* Кіраванне ў беларускай і рускай мовах: Слоўнік-даведнік / Г.У.Арашонкава, В.П.Лемцюгова; пад рэд. М.В.Бірылы, А.І.Падлужнага. – Мн.: Выш. шк., 1991. – 303 с.
3. *Бардовіч, А.М.* Словаўтваральны слоўнік беларускай мовы: вучэб дапам. для агульнаадукац. шк., ліцэяў, гімназій / А.М.Бардовіч, М.М.Круталевіч, А.А.Лукашанец – Мн.: Бел. навука, 2000. – 413 с.
4. *Бардовіч, А.М.* Марфемны слоўнік беларускай мовы / А.М.Бардовіч, Л.М.Шакун. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мн.: Выш. шк., 1989. – 718 с.
5. *Беларуска-рускі слоўнік: у 2 т.* – Мн.: Бел. энцыкл., 1988–1989.
6. *Беларуская мова: Энцыклапедыя* / пад рэд. А.Я.Міхневіча. – Мн.: Бел. энцыкл., 1994. – 655 с.
7. *Бірыла, М.В.* Слоўнік беларускай мовы: Арфаграфія. Арфаэпія. Акцэнтацыя. Словазмяненне / М.В.Бірыла. – Мн.: БелСЭ, 1987. – 903 с.
8. *Булыка, А.М.* Слоўнік іншамоўных слоў: у 2 т. – Мн.: Бел. энцыкл., 1999. – Т. 1. – 284 с. – Т. 2. – 346 с.
9. *Гаўрош, Н.* Слоўнік эпітэтаў беларускай мовы / Н.Гаўрош. – Мн.: Выш. шк., 1998. – 586 с.
10. *Грабчыкаў, С.М.* Слоўнік паронімаў беларускай мовы / С.М.Грабчыкаў. – Мн.: Нар. асвета, 1994. – 478 с.
11. *Клышка, М.К.* Слоўнік сінонімаў і блізказначных слоў / М.К.Клышка. – Мн.: Радыёла-плюс, 2005. – 672 с.
12. *Лазоўскі, М.У.* Слоўнік антонімаў беларускай мовы / М.У.Лазоўскі. – Мн.: Універсітэцкае, 1994. – 354 с.
13. *Лепешаў, І.Я.* Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы: у 2 т. – Мн.: Бел. энцыкл., 1993.
14. *Прыгодзіч, М.Р.* Асобна, разам, праз дэфіс. Слоўнік-даведнік / М.Р.Прыгодзіч. – Мн.: Універсітэцкае, 1994. – 256 с.
15. *Русско-белорусский словарь: в 3 т.* / АН Беларусі, Ін-т языкознания им. Я.Коласа [и др.]. – 4-е изд. испр. и доп. – Мн.: Бел. энцыкл., 1993. – Т. 1. – 735 с. – Т. 2. – 783 с. – Т. 3. – 799 с.

16. *Слоўнік цяжкасцей беларускай мовы* / Б.А.Плотнікаў, В.П.Трайкоўская. – Мн.: Кніжны дом, 2004. – 544 с.
17. *Старычонак, В.Д.* Слоўнік амонімаў беларускай мовы / В.Д.Старычонак. – Мн.: Выш. шк., 1991. – 255 с.
18. *Сцяцко, П.У.* Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў / П.У.Сцяцко, М.Ф.Гуліцкі, Л.А.Антанюк. – Мн.: Выш. шк., 1990. – 222 с.
19. *Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы* / АН Беларусі, Ін-т мовазнаўства імя Я.Коласа; пад рэд. Р.М.Судніка, М.Н.Крыўко. – Мн.: Бел. энцыкл., 1996. – 784 с.
20. *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т.* / АН БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я.Коласа; пад агул. рэд. К.Атраховіча. – Мн.: БелСЭ, 1978–1984.
21. *Шкраба І.Р.* Крынічнае слова: беларускія прыказкі і прымаўкі / І.Р.Шкраба, Р.В.Шкраба. – Мн.: Маст. літ., 1987. – 286 с.
22. *Шкраба, І.Р.* Самабытнае слова: Слоўнік беларускай безэквівалентнай лексікі (у рускамоўным дачыненні) / І.Р.Шкраба. – Мн.: Бел. энцыкл., 1994. – 234 с.
23. *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы* / АН Беларусі; Ін-т мовазнаўства імя Я.Коласа; уклад. Г.А.Цыхун [і інш.]; рэд. В.У.Мартынаў. – Мн.: Навука і тэхніка, 1979–1993. – Т. 1–8.

Вучэбнае выданне

СУЧАСНАЯ БЕЛАРУСКАЯ МОВА

*Вучэбная праграма па спецыяльнасці
1-23 01 10 Літаратурная работа (па напрамках)
напрамку спецыяльнасці 1-23 01 10-01 Літаратурная работа (творчасць)
спецыялізацыі 1-23 01 10-01 03 Драматургія*

Рэдактар Р.А.Маслоўская
Тэхнічны рэдактар Л.М.Мельнік

Падпісана ў друк 2010 г. Фармат 60x84 1/16.
Папера пісчая № 2. Ум.друк.арк. 1,86. Ул.-выд. арк. 1,28.
Тыраж экз. Заказ

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў.
220007, Мінск, вул. Рабкораўская, 17.
Ліцэнзія № 02330/0131818 ад 02.06.2006 г.

Надрукавана на рызографе
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў.
220007, г.Мінск, вул.Рабкораўская, 17.